



Gál Sándor ezredes (metszet a Vasárnapi Újság 1881-es évfolyamából)
és az egyik, apjához intézett levelének első oldala 1844-ből

GÁL SÁNDOR-LEVELEK A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBAN HATÁRVIDÉK 1762–1918

GÁL SÁNDOR-LEVELEK A SZÉKELY NEMZETI MÚZEUMBAN

Sombori Sándor írónak 1969-ben a 85. életévét betöltő, Sepsiszentgyörgyön lakó Gál Sándor gépészmérnök a következőket nyilatkozta: „*Én az ezredes testvéröccsének, Gál Józsefnek¹ vagyok az unokája... E napokban volt 120 éve, hogy az ezredes, akkor már tábornok². Zsibón kézhez vette Görgei levelét: tegye le ő is a fegyvert³... Tizennégy éves diák lehettem, amikor a nagyapám halálos ágyán tollba mondta nekem az emlékeit⁴...*

A tábornoknak sikerült külföldre menekülnie, de a nagyapámat elfogták, szerencsére az atillája bélésebe körmöci aranyak voltak bevarrva, azokkal váltotta ki magát, hosszú bujdosás után úgy tért haza családjához...

Jóval a kiegyezés után, egy napon felkereste nagyapámat egy ifjú, aki Gál Sándor fiaként mutatkozott be. Nagyapám szélhámostól tartott, igazolásra szólította fel. Az ifjúnál nem voltak iratok, visszatért Olaszországba, majd apja halála után, meggyőző okmányokkal felszerelve, ismét megjelent a Gálok portáján. Nagyapám akkor szeretettel fogadta, és kiadta a részét, minthogy a család a kiegyezéskor visszakapta Világos után elkobzott vagyonát...

Alighanem én vagyok az utolsó ember, aki műszaki leírást tudna készíteni Gábor Áron ágyúiról... Kiszámítottam a feltehető súlyát, az öntvény összetételét...⁵

Az idős mérnök, aki magányában elméleti matematikával is foglalkozott, hamarosan elhunyt. Hagyatékából került letéteményként a Székely Nemzeti Múzeumba az az iratcsomó, amelyből dr. Székely Zoltán múzeumigazgató Gál Sándor honvédezredes, akkor még százados 1848. október 31-én kiállított „*Nyugtatvány*”-át és Gál József honvédszázados, az előbb idézett mérnök nagyapja tollba mondott szabadságharcos emlékeit adta közre.⁶

A múzeumban őrzött iratok csak töredéke a csíkszentgyörgyi Gál család levelesládájának. Nagyobb része a Gogánváraljára költözött ág egyik leszármazottjának, Gál Józsefnek a tulajdonában volt.

1 Gál József honvéd százados. Apja idős Gál József, anyja Füleki Julianna. Apáról Gál Sándor honvéd ezredes testvéröccse. 1825. január 25-én született Csíkszentgyörgyön. 1831–1839 között a kézdivásárhelyi, majd három évig az olmtüzi katonaiskola növendéke. Mint császári kadétot a 14. (1. székely) határőrezredhez osztották be szolgálattételre. Később a normaiskolában, majd Kézdivásárhelyen, a katonai neveldeben oktatott „hadi tudományokat”. A szabadságharc kezdetén hadnagy a 15. Mátyás huszárezredben. Főhadnaggyá 1848. június 9-i hatállyal Bem nevezte ki. Honvédszázadosi rangját a Csík megyei Honvédegylet 43/85. szám alatt 1885-ben igazolta (Székely Zoltán: *Adatok Gál Sándor és Gál József 1848–49-es forradalmi tevékenységéhez*. Aluta VI–VII., A Sepsiszentgyörgyi Megyei Múzeum évkönyve. Sepsiszentgyörgy, 1975, 143–147.)

2 Dacára annak, hogy Gál Sándor a székelyföldi haderők főparancsnoka volt, tábornoki rangját csak a szabadságharc utolsó napjaiban nyerte el. Kinevezése, melyet 1849. július 29-én Kossuth aláírásával állítottak ki, el sem jutott hozzá, a fegyverletétel előtti napon elbujdosott, majd emigrált az országból.

3 Kazinczi Lajos, br. Kemény Farkas és Gál Sándor csatlakozott hadereje 1849. augusztus 24-én Zsibónál tette le a fegyvert az oroszok előtt.

4 A kézirat a Székely Nemzeti Múzeumban (továbbiakban SZNM). Közreadta dr. Székely Zoltán: i. m. *Aluta VI–VII*. 1975, 143–147.

5 Sombori Sándor: *A két Gál Sándor. Az ezredes és a mérnök*. Új Élet, 1970. 1. szám, 9.

6 Vö. a 4. és 1. számú jegyzettel.

A román állam 1948-ban a gogánváraljai udvarházat és birtokokat államosította. A nincstelenné vált Gál József felesége, Vég Ilona csernátóni házába kényszerült. Az egykori földbirtokos kúriájából magával hozta a családi iratokat, azonban számára ezek az 1960-as években már „fölsleges kacatok”-ká váltak, és egy alkalommal az egészet a néprajzkutató Seres Andrásnak ajándékozta.

Seres a birtokába jutott iratok közül a Gál Sándorra vonatkozókat 1991-ben rendezte sajtó alá. Leközölte a Csíkmegyei Honvédegylet titkárának Gál József nyugalmazott honvédszázadoshoz intézett levelét, ugyanakkor a százados válaszát, amelyben a megszerkesztett kérdésekre válaszolva, bátyja, az ezredes Gál Sándor életrajzát vázolta fel. Mindezek 1992-ben a néprajzkutató utolsó munkájaként *Szemtanúk vallomásai az 1848-49-es szabadságharcról* címmel láttak napvilágot.⁷

A fennebiekkel kapcsolatban szólnunk kell Benedek István egykori honvédhadnagyról is, aki az 1880-as években a Csíkmegyei Honvédegylet titkára, 1899 után pedig elnöke volt.⁸ Ő volt – feltételezhetően egylete felkérésére – az első említésre méltó Gál Sándor-kutató. Rendkívül pontos közléseivel ismertté tette nevét a 19. század végén. Nem csak a Gál család tagjaival levelezett, hanem az olaszországi Nocera dei Pagani római katolikus egyház vezetőségével is felvette a kapcsolatot.⁹ Kutatásai eredményét egy emlékbeszédben foglalta össze. Ennek felolvasására a Rikánbelői Honvédegylet 1886. március 15-én Kézdivásárhelyen tartott nagygyűlésén került sor. A kézirat ugyancsak a Székely Nemzeti Múzeum irattárában található, címe: *Benedek István titkár Gál Sándor 1848/9-béli székely honvédezredes életéről...*

A felolvasás szövegét Kézdivásárhely lapja, a *Székelyföld* átvette, és *Emlékbeszéd néhai Gál Sándor székely honvédezredes életéről* címmel 1886 áprilisában folytatásokban leközölte.¹⁰

Az eddig felsoroltak nemcsak kiegészítik, de kapcsolódnak is egymáshoz. Mind a Székely Zoltán, mind a Seres András által közöltek adatai ugyanattól a személytől, a féléstestvér Gál Józseftől származtak. Az életrajz, melyet Seres adott közre, Benedek István felkérésére készült, és adatait ugyancsak az említett Gál József szolgáltatta. Benedek emlékbeszédéhez, mint a legmegbízhatóbb forrást, az utóbbit használta, az ő dolgozatát pedig a történész Károlyi Dénes használta, dolgozta fel.¹¹

Seres András a tulajdonában lévő hagyatékból tervbbe vette a Gál fivérek és az apa levelezésének kiadását is. Mint állította, a tucatnyinál több levél fontos adalékokkal járult vol-

7 Seres András: *Szemtanúk vallomásai az 1848–49-es szabadságharcról*. Novos, Csíkszereda, 1992, 35–43.

8 Benedek István hadnagy. A csíkszéki Kilyénfalván született 1828. szeptember 5-én. A csíksomlyói gimnáziumban 1846-ban végzett. Belépett a ferencesek közé. 1848 tavaszán a nagyszebeni gimnáziumban tanított. Szeptember végén beállott a 11. honvédszázalóaljba, és a Déván szerveződött századával részt vett a bánági harcokban. Az 1849. február 8-i aradi ütközet után hadnaggyá léptették elő. Később az Erdélyi Főparancsnokság beosztott tisztje, majd újból a 11. honvédszázalóaljban szolgált. Dévánál tette le a fegyvert. Az 1850-es évek elején kataszteri hivatalnokként dolgozott. 1853-ban besorozták. A 62. gyalogezredtől 1859-ben bocsátották el. Előbb földmérő, majd 1868-tól járásbírói írnok, 1872-től törvényszéki irodaigazgató volt Gyergyószentmiklóson. Tagja, majd titkára, végül elnöke volt a Csíkszéki Honvédegyletnek.

9 *1848–49. Történelmi Lapok*, IV. évf., 24. szám, 1895. december 31.

10 *Székelyföld*, V. évf., 26., 27., 28. számok, 1886. április 1., 4., 8.

11 Károlyi Dénes: *Gál Sándor*. In: *1848. Arcok, eszmék, tettek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974, 258–276.

na hozzá az apa, id. Gál József¹², ugyanakkor a három testvér, Sándor, az ezredes, József, a százados, és Elek, a honvédhadnagy¹³ 1848–49-es tevékenységének jobb megismeréséhez. Terve kivitelezésében hirtelen halála akadályozta meg, a Gál család iratai pedig az örökösök kezén, sajnos, szétzilálódtak.

A Székely Nemzeti Múzeumban megtalált Gál Sándor-levelek közreadásával ezt a megvalósulatlan tervet szeretnénk némileg kárpótolni. Összesen három teljes és egy töredékben megmaradt levél kerül közzétételre. Az elsőt a 17 éves kadét Gál Sándor 1834. november 7-én írta német nyelven, és Pestről postázta. A másik kettőt tíz évvel később, 1844-ben, már mint cs. kir. hadnagy és a kézdívasárhelyi katonai nevelőintézet tanára, Kézdívasárhelyről címezte apjának. A levéltöredék 1848 nyarán Pestről keltezett, címzettje feltehetően testvére, Gál József volt. A levelek nemcsak a Károlyi Dénesnek köszönhető legátfogóbb Gál Sándor-életrajzot egészítik ki pontosító adalékokkal, hanem az elején idézett interjúban szereplő Gál ezredes „olaszországi” gyermekének a Gál családban egykor élő legendáját, történetét tisztázzák, időben és valóságban is helyére teszik.

Gál Sándor honvédezzredes életrajzi adatait a 19. század utolsó két évtizedében többen összefoglalták, azonban a téves információk miatt pontatlanok. A történész Károlyi Dénes hívta fel a figyelmet arra – habár Benedek István még 1895-ben közölte Gál Sándor latin nyelvű halotti bizonyítványát, ami igazolta, hogy 1866. június 17-én Nocera dei Pagani-ban halt meg, és az ottani Campo Santo nevű temetőben hantolták el¹⁴ –, hogy az 1967-es *Magyar Életrajzi Lexikon* halálát tévesen (1871. június 17-ét) vitte be a köztudatba.¹⁵ Valószínű, innen informálódott Sombori Sándor író is, aki a Sepsiszentgyörgyön megjelenő *Megyei Tükörben* az október 6-i vértanúk kivégzésének 120. évfordulóján, Gál ezredesről megemlékezve, halála évéeként ugyancsak 1871-et jelölte meg.¹⁶

12 Id. Gál József (1794. március 20.–1855. április 14.) Apja csíkszentgyörgyi Gál Zsigmond, anyja Márton Anna. 1812–1848 között a 14. (I. székely) határezredben szolgált. Részt vett a francia háborúban, ahol kétszer is megsebesült. Vitézségéért érdemjellel tüntették ki. Első felesége Földváry Mária, Földváry Károly és Sándor honvédtisztek nővére. Tőle született fia, Sándor, a honvédezzredes. Második felesége Füleki Juliánna, Füleki Antal cs. kapitány leánya, József és Elek anyja. 1849 februárjától nemzetőr őrnagy, a csiki nemzetőrség egyik zászlóaljának a parancsnoka, majd Alcsík térparancsnoka. 1849 júliusában mozgósított alakulatával részt vett Székelyföld védelmében. 1850-ben letartóztatták, és Nagyszébenben november 18-án kötél általi halálra ítélték. 1851. május 10-én rangjától és nyugdíjától megfosztva kegyelmet kapott. Hiábavaló volt testvére, a jogot végzett Gál Antal közbenjárása, rehabilitálását nem érte meg. Lásd még neje, Füleki Julianna Csík megyei Honvédegylethez benyújtott igazoló iratait a SZNM, leltári szám nélkül)

13 Gál Elek főhadnagy. Gál Sándor ezredes fél-, Gál József honvédszázados édestestvére. 1829. február 24-én született Csíkszentgyörgyön. Feltehetően bátyja keze alatt is tanult a kézdívasárhelyi katonai nevelőben. 1844-től hadfi a 31. gyalogezredben. A grazi katonaiskolába került. 1847-ben a 14. (első székely) határezredhez osztották be. 1848 őszén ezredével együtt csatlakozott a honvédséghez. 1849. február 15-től a 14/1. határezredben hadnagy, április 24-től főhadnagy a székely tartalékseregbenél. 1851. január 8-án a 6. gyalogezredbe sorozták be. 1853. április 10-én szabadult. Fiatalon, 1858. július 2-án, 29 éves korában hunyt el szülőfalujában.

A honvédtisztek életrajzára vonatkozó adatokat általában Bona Gábor: *Tábournokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*, a már említett, *Kossuth Lajos kapitányai*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988., *Hadnagyk és főhadnagyk az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–III. Heraldika Kiadó, Budapest, 1998–1999. könyveiből vettük át. A gyakoriság miatt a hivatkozástól eltekintünk.

14 Benedek István: *Gál Sándor a Velics Károly cikkeiben*. 1848–49. Történelmi Lapok, IV. évfolyam, 24. szám, 1895. december 31.

15 *Magyar Életrajzi Lexikon*, I. kötet., Budapest, 1967, 357–358.

16 Sombori Sándor: *Gál Sándor (1817–1871)*. Megyei Tükör, II. évfolyam, 94. szám, 1969. október 4.

A *Vasárnapi Újság* 1881-ben¹⁷, Szinnyei József 1894-ben¹⁸, Nagy Sándor 1896-ban¹⁹ úgy tudták, hogy Gál Sándor 1838-ban került az olmützi katonai iskolából a báró Máriássyról elnevezett, 37. gyalogezredbe. A Gál ezredesre vonatkozó szakirodalmat ismerő Károlyi Dénes, aki összevetette az addig megjelent életrajzokat, a Benedek István által közreadottakat fogadta el a legmegbízhatóbb forrásnak, és rácafélt az említettekre. Számításai alapján arra a következtetésre jutott, hogy Gál Sándor tizenötödik éves korától tanult Olmützben, két és fél évig hallgatta az előadásokat, így nem huszonegy évesen, hanem tizennyolc éves korában, 1834-ben vagy 1835-ben került mint hadapród a Máriássy gyalogezredhez.²⁰ Ez, úgy látszik, nem felel meg a valóságnak. Legutóbb, 2006 folyamán Zágoni Zsolt fordításában, Egyed Ákos előszavával és Csikány Tamás tanulmányával a Pallas-Akadémia Könyvkiadó Csíkszeredában megjelentette *Gál Sándor életrajza, avagy a székely ezredes, ki nem engedett a 48-ból* című könyvet. Ebben, az eredetileg 1861-ben Nápolyban olasz nyelven napvilágot látott könyvben, a kiadó volt honvédtisztek, akik Gál Sándor személyes ismerői voltak és a legnagyobb valószínűséggel az ezredes vallomásai nyomán adták közre az életrajzát, azt írták, hogy 1830-ig tanult a szülőfalujában. „*Ezután négy évig a Székely Katona-neveldében volt, három évig pedig az olmützi Katonai Akadémián*”, és 1837-ben kapta meg a lemergi kadét rangot, s került a Máriássy-ezred tervező irodaigazgatóságára. (Részben ezek az állítások is megkérdőjelezhetőek, hiszen a könyv elején születési dátumát 1821. május 17-re tették, és állításuk szerint kilencéves koráig, azaz 1830-ig tanult otthon.)

Az említettek alapján az első levél, amelyet Gál Sándortól a Székely Nemzeti Múzeumban őriznek, mindenképpen az olmützi Katonai Akadémián való tartózkodása alatt íródott. Az 1834. november 7-éről datált levelében²¹ arról tudósította többek között az édesapját, hogy „*mint fiatalember egy kis szórakozásra*” számítva utazott le Olmützből Pestre, vagyis csak vakációzni ment a nagybátyjához, és azért is, hogy évi járadékából az adósságait törleszteni tudja.

Arról panaszkodott apjának, bármennyire takarékos, az iskolai kiadásából kifolyólag már 18 forint tartozást csinált a kapitányánál, és ezt a Jankovics századostól kapott útiköltséggel együtt, minél hamarabb meg szeretné adni.

Ugyancsak ebből a levélből tudható meg, hogy apja az Olmützben tanuló fiának 24 forint évi járadékot biztosított, azonban ennek kezelését és beosztását nem rá, hanem a Pesten élő testvéreire, vagyis Gál Sándor nagybátyjára, Gál Antalra bízta. Ezt támasztja alá Gál Antal Csíkszentkirályra írott levelének ide vonatkozó részlete is: „*Kedves testvérem! (...) Említést teszel, hogy Sándorral hogyan vagyok a neki küldött pénz dolgában, én megírtam vala Néked, hogy ámbár későn, kérésedet teljesítém, ami állott Sándornak 12 Ezüst ft. küldetéséből; Küldöttem is ugyan neki akkorban 15 Ezüst forintokat, de a még talán a múlt esztendőre járt volna neki, és azért alkalmatlankodik nálad megint pénzért, nálom a küldött 20 frtból még leszen neki járandó 5 f(orint), melyeket Október hónap elején magamnál, személyesen adhatok neki át, mivel, valamint utolsó Levelembé írtam, hogy*

17 *Vasárnapi Újság*, XXVIII. évfolyam, 15. szám, 1881. április 10. 225–226.

18 Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, III. kötet, Budapest, 1894. 944–946.

19 Nagy Sándor: *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*. Kolozsvár, 1896. 149.

20 Károlyi Dénes: i. m. 259., Benedek István i. m. 5.

21 A levelet lásd a függelékben.

Sándornak már megígértem a Tanulás szünetidejét nálam tölthetni, a Te megegyezéssel és helybe hagyásoddal, melyre válaszat várom, hanem mindenestere bizonyos lehetsz arról, hogy Sándor onokám September 26 kától fogva Október végefeléig nálam fog mulatni, mert már az ottani Katonai Előjáróságnak is tudára adattam Sándornak hozzám jövetelét, azért, ha lesz valami küldenivaló neki, a fent érintett idő alatt hozzám küldheted...”²²

Az idézett levél igazolja, hogy Gál Sándor 1834 augusztusában a kadétiskola tanulója, csak „a tanulás szünet idejét” töltötte felettesei és apja utólagos beleegyezésével Pesten.

Gál Sándor rendszeresen levelezhetett apjával. Aprólékosan beszámolhatott a vele történekekről, az iskolai eseményekről. Az 1834-ből fennmaradt levélben például a Brünn és Olmütz melletti hadgyakorlatról és a császári pár látogatásáról írt. Tisztelte apját, s ez nemcsak ebből, de az 1844-ben írott leveleiből is kiérezhető. Székely katonatisztnak volt a gyermeke, akit rendre és szülői szeretetre, a kézdivásárhelyi és olmützi katonai neveldeben pedig a császára és királya iránti hűségre neveltek. Kadétként még az volt a meggyőződése, hogy a császár kedveli a székely határőröket, azonban már meginoghatott a Habsburg házba vetett hite, mert Gál Sándor „nemcsak azon tárgyakat, melyek tanítói által előadattak sajátította el, hanem (...) üres óráiban, hol az általa szerzett, hol a másoktól kölcsönzött könyvekből (...) magasabb és általánosabb tudományt szerzett. Különösen kedvenc tantárgya volt a Magyarország története, s mentől többször olvasta azt, annál inkább megérlelődött lelkében a szabadság eszméje, míg megtestesült nála azon tiszta fogalom, hogy Magyarország csak akkor lehet nagy, ha régi szabadsága és ősi alkotmánya teljesen visszaszerezetik”²³, de ennek egyetlen akadálya éppen a Habsburg elnyomás volt.

Véleményét nem rejtette véka alá. Ezredében, hol több évig szolgált, nemcsak nőtt az abszolutizmus-ellenessége, de ezt, „szabad eszméi a körben, melyben volt, lepel alatti tartása terhére lévén,” határozottan kinyilvánította. Még a felettes, magas rangú császári királyi tiszttel is merészen szembeszállt, és ez az illető nem más, mint a szabadságharcban majdani ellenfél, az osztrák hadsereg altábornagya, Joseph Gedeon²⁴. Mindez az apja tudomására jutott, aki félve, hogy fiát magatartásáért parancsnokai előbb-utóbb kérdőre vonhatják és szigorú eljárást indíthatnak ellene, kijárta áthelyeztetését. Valószínűleg, hogy szülői szemek előtt legyen, azért került a 14. (1. székely) határőrezredhez, ahol az auditori irodában kapott beosztást.

A császári királyi hadseregben vakmerő tettek számított, sőt „hallatlan merényletnek tartatott” az a próbálkozása, mikor 1841-ben K. Horváth Ignác²⁵ kadéttársával és néhány ezredéből való fiatal tiszttel önképzőkört és olvasótársaságot szervezett. Rögtön fegyelmi vizsgálatot rendeltek el ellenük. Mivel katonai képzettségét és matematikai szakértel-

22 A levél az SZNM irattárában. Leltári szám nélkül.

23 *Benedek István titkár Gál Sándor 1848/9-beli székely honvédeztredes életéről...* Az SZNM irattárában. Leltári szám nélkül.

24 Lásd az 1844. február 24-én kelt levelét a függelékben.

25 Buzími Kovachich-Horváth Ignác (1814–1915) Magyarzákodon született. A karánsebesi katonai neveldeben végzett. Hadfi, majd őrmester a 14. (1. székely) határőrezredben. 1848 szeptemberétől százados a Kossuth-huszárezred Háromszéken alakult osztályánál. Részt vett Háromszék önvédelmi harcában. 1849 januárjától őrnagy és osztályparancsnok. Február 4-én a szászhermányi csatában súlyosan megsebesült. 1849. május 19-én a katonai érdemjel 3. osztályával tüntették ki, augusztus 9-én Bem alezredessé léptette elő. Hosszú időn át (1867–1890) a Rikánbelőli Honvédegylet alelnöke, haláláig pedig tiszteletbeli elnöke. Kolozsváron hunyt el.

mét nagyra értékelték, hamarosan felmentették, de továbbra is titkon megfigyelés alatt tartották.²⁶

Ezredében a rábizott munkákat a legnagyobb pontossággal és szakértelemmel végezte el. 1839-ben a moldvai fejedelemséggel vita tárgyát képező határszéli területek terepfelmérő és feltérképező munkálatait hajtotta végre, 1840-ben pedig katonai mérnökszakértőként a 2. román határhozrend és a besztercei szász közösségek közötti határper végelintézését döntötte el a legmegfelelőbb módon. Miután 1842-ben alhadnagyi rangot kapott²⁷, felettesei érdemeiért, szakértelme és képzettsége elismerésül 1843 szeptemberében a kézdivásárhelyi katonai nevelőintézethez felügyelőtisztnak és tanárnak nevezték ki.²⁸ Az intézet tanáraként hadtudományokból, számtanból és történelemből tartott előadásokat. „Különösen a hazai történet, a Vorschrift (katonai előírások) határain túlmenő, oly kiterjedőleg és eréllyel adta elő – állította Benedek István –, hogy ennek híre a felsőbb hatóságokhoz eljutva, alig tudta kikerülni a fegyelmi kereset alá vonását”²⁹.

Lehet, hogy Benedek a családtól informálódott, de az állítására rácáfol Gál Sándor levele. Kézdivásárhelyi tanárként a parancsnokai bizalmát élvezte: „Sepsi Szentgyörgyön valék tegnapelőtt (1844. február 22.), elbeszéltem a főtiszt Úrnak notáriusa jelenlétében viszonyaimat, azzal vigasztalának, hogy maradjak jeleni munkási pályámon, mert eljön az idő, hol az oly szellemű emberekre, mint én vagyok, még nagy szükség leend e hazában; s legyek arról meggyőződve, hogy mentől szorgalmasabb és nevezetesebb valaki, annál több ellenségekre tanál, mert szenvedély, irigység és balítélet uralkodik a jeleni világban.”

A szárnyrakelt híresztelés, hogy az ezredparancsnok megrovásban részesítette és fegyelmit indított ellene, alaptalan, irigyei alattomos, „ferde” pletykája volt. A vádaskodásokat az olyan tisztársak áskálódásainak tartotta, akik csak „a rangot és a napokat számítják, mikor jön a fizetés napja.”³⁰ Fegyelmi eljárás nem indulhatott ellene, még megrovásban sem részesülhetett, hiszen a császári seregben egy kihágást elkövető tisztet nem ajánlhattak rangfokozatemelésre, Gál pedig hadnagyi rangját már néhány nap múltán, hogy Kézdivásárhelyre került, kiérdemelte és 1843. december 16-án meg is kapta.³¹ Ez felettesei részéről munkásságának elismerését jelentette.

Apja a híresztelések alapján levelében léhasággal, felettesei iránti engedetlenséggel vádolhatta meg a fiát. Valószínű, még a családból való kitagadással is fenyegetőzhetett, mert

26 Benedek István i. m. Itt jegyezzük meg, hogy a már említett, 2006-ban megjelent életrajzában nincs említés arról, hogy eljárást indítottak volna ellene, csak arról írtak, hogy olvasókört indított Kézdivásárhelyen, Csíkszeredában és Csíkszépvízen. Ugyanakkor „derék hazafiként, hazájának mindig javát akaró emberként” katonai oktatókönyveit kezdte magyarra átültetni. Mindezekre azonban 1846-ot követően, miután otthagyta a tanári állást, és az I. székely határhozrendnél nyert alkalmazást, került sor. *Gál Sándor életrajza...* 2006. 4.

27 Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Heraldika Kiadó Budapest, 2000, 158.

28 Benedek István és Károlyi Dénes úgy tudta, hogy hadnagyi rangra emelése után, vagyis nem sokkal 1843. december 16-át követően került Kézdivásárhelyre. 1844. február 24-én keltezt levele szerint már öt hónapja volt új állomásán, vagyis 1843 szeptemberében került a katonai neveldehez, és hadnagyi rangját már mint előadótanár kapta meg.

29 Benedek István i. m.

30 A levelet lásd a függelékben.

31 Károlyi Dénes is megkérdőjelezte az ellene indított fegyelmi eljárást. Az ő véleménye az, ha 1841-ben az olvasókör miatt vizsgálatot indítottak ellene, azt hamar beszüntethették, mert nem lehetett tisztársaival három évig vizsgálati fogságban, ha 1842-ben alhadnaggyá nevezték ki.

Gál Sándor válaszelevelében ezekre reagálva írt a Kézdivásárhelyen megkezdett tanári tevékenységéről: „*Nem tartozom a naplopók sorába (...), hanem dolgozom szüntelen, mert tudom, hogy használok a serdülő ifjúságnak s ezáltal a nemzetemnek.*” Kozmopolitának vallotta magát, aki felelőssége tudatában „*400 pajkos ifjúnak*” a nevelésében jelölte ki követendő irányvonalat. Megelégedéssel és határozottan jelentette ki: „*megösmertem már itten az erántomi közvéleményt, főképpen pedig az ifjúság bizodalját, mely garantálja fáradhatatlanul kifejtett erényes munkámnak és beszédeimnek (eredményét)..., mindég a míveltség és (az) ebből származó boldogsága nemzetünknek lebege előttem, s azért szüntelen elveim s rendelkezéseim a nevelés legjelesebb forrásaiból merítem s merítendem...*”

„*Most minden ember bámul fáradhatatlan munkásságomon*”, mert a tanítás és a hivatali kötelezettségek végrehajtása mellett a rövid öthónapi kézdivásárhelyi tartózkodása alatt „*oly órjási munkát*” írt meg, „*melyek több mint 60 árkusból állók. Mindezek – írta – az intézet előmozdítására készültek.*”³²

Az álhír, hogy ellene egy újabb fegyelmi eljárást indítottak, csak részben volt kiváltó oka az apa és fia közötti elmérgesedett vitának. Az apja részéről a vádaskodást inkább egy tiltott szerelmi viszony, Gál Sándornak egy kereskedő lányával tartott kapcsolata robbantotta ki. A szülők a már hat éve tartó kapcsolatot valószínűleg rangon alulinak ítélték meg, és az akkori szokások szerint ők szerettek volna számára feleséget szerezni. Az ifjú Gál Sándor a próbálkozásokat visszautasította, és kategorikusan kijelentette, hogy „*azon személyeket, kiket nékem prokuráltak, nőül nem veszem (...), mily törvény akadhat belém, mikor Concubinát nem tartok (...)* tudom azt is, hogy mivel nem Nagyságos nagyravágyási családba harapok, kárhozthatnak engem, de nem gondolják meg, hogy a kereskedőt minden mívelt nemzetnél erőst pártolják és becsülik, mert átlássák, hogy az hoz jólétet a hazába, csak Csikban vélekednek oly balgatagul.”

Elítélte a szülőföldjén élő babonát, ugyanis szülei azért aggodalmaskodtak, hogy a felángolt szerelme nem lehet más, mint egy „*ördögi praktika*”, vagyis ahogyan akkor hitték egész Székelyföldön, ha valaki ilyen kitartóan szerelmes volt, egy boszorkányos mesterkedéssel készített szerelmi bájital áldozata. Megnyugtatta az anyját és az apját, hogy a lány iránti vonzalmát „*a természet hatalma szülte, tehát emberi hatalom nem*”, „*ami pedig len az ördögi praktikát illeti, csalódnak, és elfeledkeznek a vallásról tökéletesen, el minden okosságról, csak ott állnak, ahol a vak nép, amely a rémképeket imádja.*” Ekkor még úgy érezte, szerelmétől csak a halál tudja elszakítani.³³

A szülői tilalom ellenére a több mint hat évig tartó „*ártatlan szerelmi kaland*” nem volt gyümölcstelen. Egy 1846. április 9-én Csíkszeredában tanúk előtt írt jegyzőkönyv tanúsítja, hogy a 2. Székely Gyalogezrednél szolgáló Gál Sándor cs. kir. hadnagynak Potoczki István örmény kereskedő nevelt lányától, Jakab Máriaától fia született. Okát nem tudjuk, de a lányt nem vette feleségül, azonban elismerte Árpád nevű fiát, és „*gyermekét minden segedelem nélkül nem hagyhatván, (...) kötelezé magát a gyermek nevelésére kívántató költségek fedezésében részt venni.*” Késpénzzel nem segíthette, ezért ezer ezüst rajnai forintra értékelt fekvő birtokai törvényes kamatját, vagyis évi hatvan pengő forintot ajánlott fel az anyának.³⁴

32 Lásd az 1844. február 24-én kelt levelét a függelékben.

33 Lásd mindkét levelet a függelékben.

34 A kötelezvény az SZNM tulajdonában. Leltári szám nélkül.

Nem lehet tudni azt sem, hogy Jakab Máriától miért távolodott el, és miért hült ki közöttük a kapcsolat, csak az érezhető ki az 1848-ban írt leveléből – ekkor már nős, felesége Benkő Polixéna³⁵ –, hogy szinte gyűlölettel fakadt ki ellene. „Az illetett személynek mondd meg, hogy hozzám levelet ne merészellen többet küldeni – aki a becsületes akarta bépiszkítani. Édesapámék is nem tették meg azt, amit ígértek, én t. i. azt hagytam hátra, hogy törvényesen lássák el a dolgot – és ne engedjék, hogy azon személy tovább bosszantsan engem. (...) Én már több rendben kimondottam kereken, hogy a gyerektartást elintézem, és azon személynek is adok időnkint valamit tehetségem szerint, csak ne vándoroljon azon ártatlan gyerekekkel tovább (...), mondd meg neki, és édesapáméknek, hogy tovább ne hallassák a dolgot, vegyék át a gyereket és én mindenről rendelkezem.”³⁶

Az anyáról, Jakab Máriáról több adat a múzeumban őrzött letéteményben nem maradt fenn. A gyermeket, Gál Árpádot Potoczki István nevelte fel. A Gál család, miután Gál Sándor emigrált, és vagyonukat 1849 augusztusában a császáriak lefoglalták, neveltetéséhez anyagiakkal nem járult hozzá.

A Székely Nemzeti Múzeumban Gál Árpádnak két levele található. Az egyiket 1866. október 12-én, a másikat 1867. november 8-án írta nagybátyjának, apja testvérének, Gál Józsefnek. Ezekből tudható meg, hogy az ifjú, aki az életében semmi olyant nem tett „ami a Gál névre mocskot hordott volna,” a nyolc gimnáziumi osztály elvégzése után Székelyudvarhelyen kitűnő eredménnyel tette le az érettségi vizsgát. Apja példájára katonai pályára lépett, azonban egészségi okok miatt ott kellett hagynia „a meglehetősen jövőre számítható” tiszti karriert. Közben kitört a porosz–osztrák háború. Ez idő alatt mint káplár, 1866. május 10-től a marosvásárhelyi katonai depónál szolgált. 1866. november 15-től engedélyt nyert a katonai hatóságoktól tanulmányai folytatására. Pesten a jogi akadémiára iratkozott be, ahol dr. Pálffy, Pauler Tivadar, Hoffman Pál és Wenczel Gusztáv jogtudósok előadásait hallgatta. Az egyetem mellett, hogy eltarthassa magát, munkát vállalt, és Layer József váltóügynév irodájában „az egyetemi elméleti előadásokat a gyakorlattal párosította.” Nevelőapjára, az öreg Potoczki segítségére nem támaszkodhatott, ezért fordult levélben nagybátyjához, Gál Józsefhez. Abban reménykedett, ha eddig a Gál család semmiben sem támogatta, és az őt megillető törvényes örökségből sem részesülhetett, legalább az egyetemi éve alatt hozzájárulnak a kiadásaihoz. Nagybátyja még válaszra sem méltatta.³⁷

Feltételezhető, hogy Gál Árpád ebben az időben kereste fel a Gál portát Csíkszentgyörgyön. Valószínűleg az apja után az őt megillető örökséget követelte.

Erre a látogatásra emlékezhetett az akkor még meg sem született, a tanulmány elején idézett, Gál Sándor mérnök. Családjá elbeszélése után a fiú, vagyis Gál Árpád csakis tévedésből maradt meg az emlékezetében mint Gál Sándor ezredes olaszországi gyermeke. Kizárt, hogy Olaszországban Gál Sándornak gyermeke született volna, ha más nem is, de

35 Árkosi Benkő Lajosné, Cserey Borbála leánya. Testvére volt Cserey Ignác (1807–1897) honvédezredesnek, Cserey Lajos (1798–1851) székely huszárőrnagynak és Cserey Elek alkirálybírónak, aki 1848-ban felsőházi tag volt. Férjével és anyjával együtt voltak emigrációban. 1867-ben halt meg Budapesten élete 37. évében.

36 Lásd a levelet a függelékben.

37 A két levél az SZNM irattárában. Leltári szám nélkül.

Nagy Sándor, aki még a 19. század végén is levelezésben állt Gál Sándor anyósával, özvegy Benkő Lajosné Cserey Borbálával, tudhatott volna róla.³⁸

Gál Sándor egyetlen fia, Gál Árpád fiatalon hunyt el. 1874. június 5-én már mint néhai nevelt fiát említette Potoczki István, aki önszántából és pereskedés nélkül mondott le arról a haszonélvezeti havi öt forint járadékról, amelyet még Gál Sándor ajánlott fel fia neveltetésére 1846-ban.³⁹

Az előkerült levelek, elsősorban a két 1844-ből való, nemcsak életrajzi és a köztudatban ismeretlen fiára vonatkozó adatok szempontjából érdekesek, hanem azért is, mert az apjával vitázó fiatalember kijelentéséből megismerhető az eljövendő székely szabadságharcos hadvezér nem egy jellemvonása. Kirajzolódik arról a társadalomról alkotott felfogása, amelyben élt, melyen szándékában volt tudása legjavát nyújtva javítani és változtatni, megismerhető céltudatossága, életszemlélete.

Igaz, a rovására indított pletykák, a szülők erre alapozó, szerinte alaptalan vádaskodásai miatt a felháborodás késztette írásra, mégis mindkét levelében tisztelettel viszonyult szüleihez, és józan eszmeeserére szólítva fel vádlóit, tisztázta magát. Tapasztalatból vallotta, hogy *„az ércz hosszás súrlódás által hovatóvább, annál jobban fénylik, úgy nemkülönben minden tárgy fölötti huzamosabb vitakozás nagyobb világosságot fejt ki.”*

Egy magabiztos, a tudás hatalmát bíró ifjú tisztet és tanárt ismerünk meg, aki be tudta ismerni, hogy korábban, amint írta, *„ha némelykor ifjúi ábrándozásaimtól elcsábítatva methaphisic, másként álmodoztam is,”* többször tévedett, de már huszonnégy éves, és ha *„400 pajkos ifjúnak a nevelésében”* irányt tudott kijelölni, képes a maga számára jelölt életcélok kivitelezésére. Ebben nem ismert megalkuvást. Mint kozmopolita következetesen *„a természet, a tiszta lelkiösméret és a józan okosság törvényét”* követte. Dacára annak, hogy *„az ember hosszú életén keresztül szinte mindenben valami hatalomtól függeni szokott”* és a társadalmi rendszer, az uralkodó hatalom korlátokat szab a szabad eszméknek, ő a katonai karrierje kockáztatásával is vállalja a következményeket. Tudatában volt annak, hogy bukását – miként írta – *„egyéb nem szülheti, mint eszemből való tökéletes kipusztulásom, vagy a politika korlátain néha túlható szabad elveim.”*

A rágalmakért sértve, ugyanakkor áldozatnak érezte magát, azonban a történelemből és saját korából hozott fel példákat – ha bukása bekövetkezne, azt a fejlődést gátló, az új eszméktől elzárkózó társadalomnak tulajdonította. Mint példaképei, Széchenyi és Kossuth, akik a támadások tüzeiben edződtek és emelkedtek felül az ellenségeiken, benne is legyőzhetetlen a tenniakarás ereje, és érzi, hogy győzedelmeskedik a reakciók hada felett: *„Mentől szorgalmasabb és nevezetesebb valaki, annál több ellenségekre tanál, mert szenvedély, irigység és balítélet uralkodik a jeleni világban. Ez igaz – írta –, mert a világtörténet hosszú sorát keresztülvizsgáljuk, feltaláljuk azt, hogy egy Bölcs Salamontól fogva, minden korszakon keresztül élt jeles emberek – ma egy Thiers⁴⁰, Pöllnitz⁴¹, Széchenyi s Kossuthig*

38 Nagy Sándor i. m., 151.

39 A jegyzőkönyv az SZNM irattárában. Leltári szám nélkül.

40 Thiers, Louis Adolphe (1797–1877) Francia államférfi és történétíró, aki népszerűségét elsősorban hazaszeretetével szerezte meg. Történétíróként a napóleoni kor dicsőségének a magasztalója, a Napoleon-kultusz megteremtője.

41 Pöllnitz, Karl Ludwig, báró (1692–1775) Német származású, de francia nyelven írt. Művei inkább pletykákat, mint valós történeteket tartalmaznak.

le – mintsem egy is, ki nem rágalmaztatott, s nem ért napokat hol hála s tisztelet helyébe a legcsúfosabb vádokkal (ne) támadtatott (volna) meg. Mi itt, a nagy dolgokról és a világ nagy embereiről való, az rajtam is egy kis körben tökéletesen valósul, de én látom azoknak tetteit és legyőzhetetlen lelki erejüket, azért nem is csüggedek el, sőt még jobban fölfeszítem az ész húrjait, s meglátom ki tud engem sírba dönteni, testem igen, de lelkem nem.”

Igazsága tudatában hajlíthatatlan volt, felismerve szellemi fölényét, magatartásán és véleményén nem változtatott. Bizott tudása hatalmában, és ha kellett, készen állt arra, hogy *„egy olyan elvnek, melyet csak a felvilágosodás és értelmesség fokán a világon legfennebb álló nemzetek, Észak-Amerika, Anglia, s a többi”* fejlett állam gyakorolt, az áldozatává váljon. *„De nem némán – és szinte fenyegetőzésként hat kijelentése –, mert midőn egy oly áldozatot kell tenni, azonnal egy, a hamis világot legázoló eszmetengert árasztok ki világszerte.”*

Eszméiért és az ellene irányuló jogtalanságok ellen, mint ígérte, mindig küzdeni fog *„mert nints erő, nints mód, ami ellent álljon, ha mindjárt mostani fényes állásom kockáztatásával is lenne összekötve, én az erény tűzpontja körül forgó szándékomról le nem mondok – egy évtized és odajön, ahol tettem a mívelt helyeslendi”* – hangzott el jóslata –, *„mert eljön az idő, hol az oly szellemű emberekre, mint én vagyok, még nagy szükség leend a hazában.”*

Nem kellett sokáig várnia.

A kézdivásárhelyi katonai nevelésében politikai magatartása miatt a tisztí pályán előreléptetésben nem reménykedhetett. Mintegy két év múltán, hogy a két ismertetett levelét megírta, valószínűleg 1846 második felében, otthagyta tanári állását. Az I. székely határőr gyalogezrednél nyert alkalmazást, és az említett, 2006-ban megjelent életrajz szerint *„továbbra is a tudományos harcászati rendszerekkel foglalkozott, melyekben mély ismereteket szerzett.”* Rövid idő múltán belátta, a katonai karrier a császári hadseregben bezárult előtte: kilépett a szolgálatból, de nem vonult teljesen vissza, hanem *„nemzetének magánjogával foglalataskodott (és) részt vett a témával foglalkozó nemzeti üléseken.”*

Csíkszentgyörgyre költözött, és a családi birtokon gazdálkodni kezdett, de a remény tovább élt benne. Érezte és tudta, hogy rövidesen fordulnia kell a világ kerekének, fel kell derülnie hazájában a szabadság hajnalának.

1848 elején családi érdekek miatt utazott fel Pestre. Itt barátságot kötött Széchenyi Istvánnal, Korponay Jánossal, Szontagh Gusztávval, akik állítása szerint az Akadémia tiszteletbeli tagjává választották. Közben megpályázta a neustadti Hadi Akadémia tanári katedróját, de felettesei Léederer tábornok mellett, Budán, a táborkarban adtak neki állást.

Alighogy kitört az 1848. március 15-i forradalom, nyomban felmondta hivatalát. Vallo-mása szerint részt vett a radikálisok gyűlésein, és ebben az időben kötött szoros barátságot Klapka Györggyel. Jelen volt a Radikális Klub március 21-i rendkívüli ülésén is, ahol Klapkával együtt egy 300 ezres katonaság minél hamarabbi felállítását javasolták. Felajánlotta szolgálatait a magyar minisztériumnak is. Meggyőződéssel vallotta, hogy Magyarországnak egy jól képzett, reformált hadseregére van szüksége. Erre töredékben megmaradt levelében is kitért: *„...majd ha a 200(!) ezret kiállítottuk másképp fog menni; annak kiállítása tervezetével is el vagyok foglalva, és sokat kell még némely Urakkal vesződnöm, míg*

elveimet elősmérik. A hadügyminiszter⁴² igen erőst ragaszkodik a régi rendszerhez, és az nekem nem tetszik, mert úgy későre fogunk haladni, és azon igazság, amit én szoktam fejtegetni, nem fejlődhet oly hirtelen ki, midőn hatalmas gátok gördítetnek eleibe.”⁴³

Rövid idő alatt több katonai szakkönyvet publikált.⁴⁴ Munkáit „a kor kívánatának megfelelőleg, az európai hatalmasságoknál alkalmazott legjelesebb és legkedveltebb hadi művek alapján – némely eredeti korszerű nézeteit hozzáadva” szerkesztette meg.⁴⁵ A sajtóban népszerűsített, füzetekben megjelent hadászati könyveit a következő sorokkal ajánlotta az érdekeltek figyelmébe: „munkám által a kor lényegesebb kellékeit némileg pótolva, honvédi és nemzetőrségi társainak fejledező magyar hadinyelvünkön merész tollal új utat török, melyen, ha szakértő társaim kezet fognak és lankadatlan fáradalommal e téren velem működni nem vonakodnak, rövid idő alatt a hadi tudományokban oly haladást tettünk, mely a magyar nemzet önállóságának egyik szilárd oszlopául szolgálанд.

Új elveket és szabályokat teremteni a harcművészetben, arra tapasztalás hiányzik, de a modort, miként kell a seregeket harczmű elvek szerint lehető leggyorsabban czélszerűen kiképezni abban a legkitűnőbb harczművészek vezérlete alatt némi jártasságot szereztem magamnak. Jelen fáradalmam célja az, hogy azon elvek és szabályok, melyeket czélszerűnek és alkalmazhatónak talállok, a magyar hadi nyelv gyarapításával közrebocsátassanak, és azoknak mikénti alkalmazásáról egyszerű és rendes utasításokat nyerjenek magyar harcosaink, a közvitétől kezdve a fővezérig.”⁴⁶

A katonai szolgálat és gyakorlati szabályzatra, melyet a nemzetőrség számára szerkesztett, 1848 áprilisában a magyar minisztérium is felfigyelt, elismeréssel méltatta, és elrendelte a megyékbe való szétküldését. Figyelemmel kísérte könyveinek sorsát. 1848-ban írt levelében kitért rájuk. *A nemzeti őrsereg oktatási, gyakorlati és őrszolgálati szabályzata* az egyik legfontosabb volt számára. Ezekről úgy rendelkezett, hogy minden falu ingyen egy-egy példányt kapjon. Arról érdeklődött testvérénél, hogy „*azon Szabályzat, melyet az országos nemzetőrségi tanács adott ki*” eljutott-e Csíkszék falvaiba.

42 Mészáros Lázár (1796. feb. 20., Baja–1858. nov. 16., Eywood, Anglia) Altábornagy. 1848. április 18-án nevezték ki hadügyminiszterre, októbertől OHB-tag is. Az 1848. július 5-én megnyílt első népképviseleti országgyűlés előtt azért vesztette el népszerűségét, mert a július 11-én megszavazott 200 000 főnyi újoncsereget a régi osztrák mintára akarta megszervezni. A hadügyminiszterségről a függetlenségi nyilatkozat elfogadása után mondott le véglegesen. Altábornaggyá 1849. április 15-én léptették elő. Életrajzát lásd még: F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1897, 569.*, Pálmány Béla: *Az 1848–1849. évi első népképviselet, országgyűlés, Budapest, 2002, 561–563.*

43 Lásd a levelet a függelékben.

44 Jelentősebb munkái: *Oktatási szabályzat a magyar gyalogság számára (A cs. Kir. Sorgyalogság oktatási szabályzata), az eredeti németből fordítva.* Pest, 1848. Két füzet. *Harcművészeti utasítások a harczmezőn együtt működő gyalog-, lovasság és tüzérség számára.* Pest, 1848. Négy füzet. *Harcztan (Taktik) mind a három fegyvernem számára.* Pest, 1848. Rövid utasítás az előőrsök (Vorsposten) szolgálatát illetőleg, a honvédek és mobil-nemzetőrség számára. Pest, 1848. Rövid utasítás egyes földszini tárgyak és helységek védelmezésében és megtámadásában. A sorkatonaság gyakorlati szabályzatának függeléke szerint. Pest, 1848. *A nemzeti őrsereg oktatási, gyakorlati őrszolgálati szabályzata.* Pest, 1848. *A Pest városi nemzeti őrsereg ideiglenes oktatás, gyakorlat- és szolgálati szabályzata.* Pest, 1848. *Szuronyvívótan a gyalogság számára... a sorkatonaság oktatási szabályzata alapján.* Pest, 1848. *Tervezet a magyar hadsereg korszerű organizatiojáról...* Pest, 1848.

45 *Kolozsvári Híradó*, 58. szám, 1848. szeptember 8.

46 Uo.

A levéltöredékből még annyit tudunk meg, hogy a budai és pesti nemzetőröket ő gyakorlatozta, és ő szervezte meg a zászlójuk felszentelési ünnepségét is: „*Holnapra nagy ünnepélyt rendeztem a zászlófelszentelés végett, tervemet éppen most lytografirozzák, a Buda-pesti német polgárokat bezzeg felzaklatám, 12 ezeret néhányszor kifáraszték a Vérmezőn, holnap újra megtörténik – csak lóra van nagy szükségem, bár érkeznek már...*”⁴⁷

Gál Sándor honvéd zászlóalj szervezésében kifejtett munkássága, szerepe Háromszék önvédelmi harcában, küzdelme az orosz invázió ellen Székelyföld védelmében, illetve emigrációs tevékenysége ismert a szakirodalomban.

Egyike volt azoknak, akik soha nem nyugodtak bele a világosi katasztrófába. Ő maga le sem tette a fegyvert, Zsibórol elmenekült, és külföldre kényszerült. A Szatmár környéki mocsárvilágban, hogy hónapokig táborozott a maga köré gyűjtött, menekülő honvédekkel, és az ellenállást szervezte, a legendák sorába tartozik. A többször említett életrajza szerint terve, hogy az általa meggyőzött két gyalogzászlóaljjal, a négy lovasszázaddal és tizennyolc ágyúval visszatér Udvarhely felé, meghiúsult. Csüggedt, kiábrándult és fáradt honvédei magára hagyták.

Gál Sándor az a hőse volt a szabadságharcnak, aki számára a kapitulálás élete utolsó lehetéig egyszerűen ismeretlen volt. Minden lehető alkalmat megragadott az emigrációban is, hogy az osztrák önkény ellen és hazája felszabadításáért harcolhasson. Főszerepet vállalt a Makk-féle összeesküvés megszervezésében, majd Kossuth megbízásából az erdélyi konspirációs mozgalom főirányítója, 1860-ban pedig az olaszországi magyar légió szervezője volt. Mindvégig meg volt győződve arról, hogy kiváltképpen Székelyföld népe nem törődött bele a bukásba, és az emigrációtól várja a segítséget, a felszabadító seregeket.⁴⁸

Nyughatatlan volt és elégedetlen, türelmetlensége és vakmerő lépései a megváltozott politikai helyzetben oda vezettek, hogy nem egy olyan lépést tett saját kezdeményezésére, amiért az emigráció vezetői is nehezteltek rá. Titkon olasz–magyar bizottságot alakított, Törökországból fegyvereket vásároltatott, maga és Garibaldi aláírásával, de állítólag annak felhatalmazása nélkül bankjegyeket nyomtattatott, 1860 végén pedig az a hír járta, hogy Nápolyban egy magyar expedíciós sereg számára tiszteket kezdett toborozni. Hiába szólította fel a légió parancsnoka, Wetter Antal altábornagy, hogy hagyjon fel a magánkezdeményezéseivel, kategorikusan ellentmondott, kijelentette, hogy „*sereget nem szervez ugyan, de kötelességének ismeri nemzete sorsát higgadtan és határozottan örködni, és mint székely hazafi megtenni intézkedéseit*”. Tovább folytatta a szervezkedéseit, odáig jutott, hogy 1861 tavaszán a felkelésre buzdító kiáltványával Kossuthot mulasztással és III. Napóleonnak való behódolással vádolta meg.⁴⁹

Ezzel végleg betelt a pohár. Kossuth utasítására Gál Sándort Türr tábornok letartóztatta és fogságba vettette. A Kolozsváron megjelenő *Korunk* híradása szerint erre azért volt

47 Lásd a levelet a függelékben.

48 „*Már 1850 tavaszán délnyugat felől pár napig tartó mennydörgésszerű rázkódásokat hallva, általános volt a néphit (Háromszéken), hogy menekülteink karhatalom segítségével csatáznak a határszéleinket képező havasokon. Sőt népünk műveletlenebb része azt is beszélte, hogy Kossuth a Dardanellákat hozza segítségünkre.*” (Székely Gergely: *Hetvenhárom év ithonn. Korrajz és politikai elmélkedések*. Brassó, 1893, 60.)

49 Károlyi Dénes i. m. 275.

szükség, mert „*az ezredes további működése Magyarország és Erdély ügyének csak árta-
na, és a magyarok nevét homályba dönténé.*”⁵⁰

A Székely Nemzeti Múzeum ebből az időből egy, valószínűleg a német sajtóból másolt híradást őriz. A rövid tudósítás a *Temps*, a *Progrés* és a lyoni *Siècle* alapján adta hírül, hogy Gál Sándort nápolyi lakásán Kossuth parancsára 1861. május 11-én Türr István tartóztatta le, és „*a Kossuth–Klapka–Türr nagylelkű triumvirátusa a számukra ellenszenves embert Nápoly börtönébe ásta el.*” (Természetesen a hírt először is az osztrák sajtó közölte, és a habsburg hatalom szemszögéből tárgyalta a Gállal történeteket.)

Az elfogatás híre mindenképpen felháborodást váltott ki a párizsi *Jeunesse Hongroise* csoportosulás körében. Ők nevezték triumvirátusnak a magyar emigráció vezetőit, és ők tiltakoztak hevesen a Gállal szembeni eljárás ellen.

„*Az esemény olyan feltűnést keltett – olvasható a híradásban –, (...) hogy az előidézők szükségesnek látták indokolni az elkövetett erőszakos tettet. Először a Magyarország kormányzója tekintélye elleni támadást adták meg a letartóztatás okául. Azonban hamarosan jobbat találtak ki, és sikkasztással vádolták, ami annál valószínűlenebb, minthogy Gált soha nem bízták meg a kassza vezetésével. Később azt a híresztelést terjesztették, hogy Gál Magyarországon lenne (...). Aztán állítólag Konstantinápolyba ment. Ezt a hipotézist is hamarosan költészet birodalmába száműzték a barátai által folytatott kutatások. Nincs se Párizsban, se Londonban, se Nápolyban (legalábbis hivatalosan). Akkor pedig mi lett belőle...?”*

A párizsi emigránsok csoportja, akik Kossuthékat tették felelőssé Gál ezredes eltűnéséért, a francia sajtón keresztül szabadon bocsátását, „*vagy ha letartóztatását tagadják, egy Gál által személyesen aláírt levél közlését*” követelték. A híradás és az osztrák kommentár szerint Gál Sándor, aki mint Bem harcostársa vált ismertté, és Kossuth akarata ellenére kapta meg a tábornoki rangot, azért került erre a sorsra, mert „*Kossuth parancsaival ellentétben (...) megtagadta, hogy részt vegyen a magyar légió, az ellenálló elemek ezen bizarr amalgiájának a megalakításában.*”⁵¹

Ez a párizsi emigránsoknak, de még inkább a habsburg-pártiaknak lehetett a véleménye, melyet a német nyelvű újság szívesen közölt. Ugyanakkor türelmetlenül várta, hogy a „*különös eset*” alkalmat szolgáljon „*egy magyar pamflet közlésére, amely – reményei szerint – semmiképpen sem fog kellemes feltárásokkal szolgálni a Kossuth–Klapka–Türr triumvirátus tizenkét éves üzelmeiről.*”⁵²

Gál Sándort az emigránsok néhány csoportja, a közvélemény nyomására, több havi fogság után szabadon bocsátották. A rabságot szenvedett, az emigráció vezetőivel, de önmagával is meghasonult, egykor tetterős ember Nocera dei Pagani magányába vonult vissza. Beteljesedett az ifjúkori levelében megfogalmazott jóslata, végzetét az elméjéből való „*tökéletes kipusztulása*” okozta. Csak néhány évvel élte túl a félreállítását. Elborult elmével 1866. június 17-én hunyt el. Jeltelen nyughelye Nápoly mellett, Nocera di Paganiban a Campo Santo nevű temetőben van.

50 *Korunk*. I. évf., 117. szám, 1861. május 28.

51 A híradás az SZNM irattárában. Leltári szám nélkül.

52 Uo.

Gál Sándor levelei a Székely Nemzeti Múzeumban

1.

Theuerster Herr Vater!

Vor allen wile ich Ihnen, da ich in meinen letzten Briefe versprochen habe eine kleine Beschreibung von der Anwesenheit Sr Mayestät der Kaiser in Mähren bey dem großen Maneuvre und zwar in Tucas (?) nicht weit von Brünn, u. nach Beendigung dessen auch bey den von Olmütz, genau allhier darthun:

Seine Mayestät der Kaiser begab sich in September nach Brünn und sach dies bekanntlich große Maneuvr zu. Das Militär bestand aus 30 Tausend Mann, die bekanntl in der alten Zeit wohl abstreibbare Armee, jetzt aber nur eine kleine Armee ausmachten. Seine Mayestät waren sehr streng, Er ließ nähmlich den Exerzier-Platz durch ein Regiment einschließen, und mußte all dort jedes Regiment vor seiner Allerhöchsten Person exercieren; während dessen ein General als der rechte (...) ⁵³ des Kaisers, hinter den Front fortwährend herum ritt, und alle Fehler die verübt wurden zu Papier brachte, sonach das Lob als der Tadel über jedes Regiment nach Verdienst eröffnet wurde. Unter allen hat das Deutschbanater Grenz Regiment den Lorbeerkrantz rühmlich und würdig erworben, dieß zwar in Hinsicht der Ordnung und Ruhe nach jeder Künstlichen Bewegung, die Seine Mayestät der Kaiser erst am Exerzier-Platz dem Staabs Offiziers schrifte übergab, worauf manche den Kopf krazte (vakarta). Wenn auch mancher Fehler verübt wurde, hat man es nicht bemerkt, indem eine außerordentliche Ruhe war; zu welcher die Energie der Staabs-Officiere am meisten beytrug. Desgleichen das Würtemberg Hussaren Regiment wegen ihre exempel vollen Schnelligkeit, da diese als Seine Mayestät die Allarmstange anzünden ließ mit blitzerschnelle binnen fünf Minuten auf der Formirungslinie schlagfertig stunden; somit vorzügl ausgezeichnet zeichnet, indem die Schnelligkeit im Truppe vorzüglich zierte.

Nun war dieß alles beschloßen. Daher zog Seine M. der Kaiser Freytag am 19-ten September 834 in Olmütz Nachmittags um 2 Uhr ein, jedoch ohne alles Ehrenbezeugung von Seite des Militärs. Da er dieß untersagt habe, nun empfang ihn das Volk jubelnd mit Vivat! Und Lebe! Franz und Caroline zog somit durch die Stadt unter dem Getümel des Volkes u. Begleitung desselben, unter ununtergebrochen forgesetzten Vivat bis in die Erzbischöfliche Residenz.

Nun ließen wir auch als Seine Mayestät unweit vom Kadettenhause vorbeý zog, aus dem Gefühle jubelnd; nähmlich von 150 Jungen laut ertönen per Vivat et Ellyen (!) Francisco Imo et Caroline.

Am folgenden Tage geschah die Illumination, nähmlich die Aufstellung der Transparente u. Beleuchtung der Stadt. Wir stellten vor unser Cadettenhaus, als einer der schönsten Gebrauch ist, einen Ritter (Kolos) von 2 ½ Klfr. Höhe hin; einen Adler nebst einer mit Edelsteinen besetzte Krone in den Wolken schwebend gedacht auf worauf 2000 Lan-

53 Egy szó olvashatatlan.

zen ihre Lichtstrahlen warfen, dieß war in dem mittleren Theile des Gebäudes. Am beyden Flügeln hangen mehrere Kränze und verschiedene Figuren zur Zierde herum, die aus Reissig gebunden waren. Nun dieß alles in Ordnung, standen wir Seine Mayestät erwartend am Hofe rangiert, um bei der Ankunft Seiner Allerhöchsten Person Spalir zu bilden. Gerade habe ich als Inspectionirender Cadet corps die Compagnie abgeth. Ging dem H. Inspections Offizieren zu melder plötzlich sah ich ein helles Licht, lief vors Thor und sah daß das Reissig brennt, hierauf schrie ich Feuer! Die Feuerspritzen hinaus was eiligst auch geschah und binnen 5 Minuten war es von den Cadeten ausgelöscht.

Das Volksetümel sah, als ich dieß wahrgenommen habe mit aufgesperten Mäuler ohne die Hände zu rühren zu u. glaubten das muß so stark beleuchtet werden; erst nach meiner Gewahrnehmung in Bewegung gebracht wurde. Zum größten Glück hat es am rechten Flügel gebrannt, und von der schönen Innschrift Hoch lebe das Haus Österreich is Osterr. Abgebrannt u. man mußte diese Innschrift ganz wegreißen u. der Symetrie wegen auch vom linken Flügel das, was am rechten abgebrannt wurde. Binnen einer Viertel-Stunde zog der Kaiser vorbey, und wir empfang(en) Ihn mit lauter Ertönung des Volkslieds „Gott erhalte Franz d. Kaiser“ – nebst Begleitung mit Musik, des selben; somit war alles in der schönsten Ordnung; sonach zogen wir auch Seiner Mayestät nach, um auch die übrigen Transparente die noch existirten zu besichtigen. Doch war unstreitig das Unsrige das schönste; trotz dem, daß die am rechten Flügel des Hauses hängende Zierde wie bekannt abgebrannt wurde.

Den anderen Tag besichtige Seine Mayestät alle aerarischen Gebäude; da kamen gegen 12 Uhr Sne Mayestät der Kaiser und die Kaiserin in das Cadettenhaus un dasselbe nebst den drin Existirenden zu besichtigen; dieß falls keine Allerhächsten in den Schlafsälen erwartet; Als Sie nun in meinen Schlafzimmer kamen sagte Seine Mayestätin d. Kaiserin, „maga egy magyar ficzko“ feleltem igenis felséges királyné folytattam weiter fragte Sie mich wie ich heiße, woher ich bin und was mein Vater ist. – Als Sie nun in ein anderes Zimer kamen, sagte unser H. Comp. Comandant Sner Mayestät dem Kaiser: da sind viele Grenzer; hierauf haben S.ne Mayestät das Wort Grenzer wenigstens 10-mal wiederholt als Er im Zimmer fernung ging; ein Zeichen: die Grenzer mußten Ihm gefallen.

Zum Schluß hat er auch die große Artillerie – Evolution (!) zu gesehen, wo wir sich (?) in der drückenden Hitze beyfanden; und am 23 September hatte seine Mayestät die Festung verplaffen u. nach Brünn sich begeben, wo er wahrscheinlich am 4. October seinen Nahmenstag feyerte.

Bekanntlich befinde ich mich jetzt in Pesth bey meinem Onkel, was, ich weiß, gewiß gegen Ihrem Willen ist; aber ich werde Ihnen die Ursache sagen, warum ich mich hieher begeben habe: erstens war ich 2 Tage in der Cadeten- Comp. Wo ich nicht viele Freyheit genoß, dahrer mich zu begnügen auf ein Urlaub dachte; zweytens: als junger Mensch auf eine Unterhaltung rechnete, in der ich getäuscht diesmal um alle Unterhaltung gekommen bin, da Mangel an ⁵⁴ ist; endlich dessentwegen weil ich dem H. Hauptman schon mit 18 fl. Cm schuldig bin seit langer Zeit, und ich schäme wirklich, da ich ihm nach meinen Versprochen nicht baldigst entrichten kann. Dieserwegen dachte ich mich nach Pesth zu

54 A pénzre gondolt.

begeben um diese Schuld möglichst zu entrichten. Dieser H. Hptm. V. Jankovich begab sich eben nach Pesth u. war so gnädig daß er mich auch mitnahm u. die Reise Kost selbst bestand. Dahrer (...) ⁵⁵.

Nun bitte ich Sie theurer Vater diese 18 flz. Zu entrichten um mich von der Schuld zu befreyen u. zu meinem Gebrauche die versprochene Zulage jährlich bey 24 flz. Cm wenigstens für dieses Jahr bis Dezember zu überreichen, daß ohne Schuld fortleben kann, denn ich versichere dieß ist mein ergstes Kreutz da ich mich nicht überwinden kann. Ich weiß daß Sie glauben, daß es nicht möglich ist soviel auszugeben, dieß ist noch sehr wenig, da ich recht sparsam bin, und erst das anschaffe, was der H. Hptm. für nöthig findet; manche geben jährl. Bey 100 fl.cm. aus u. nehmen wir einen Cadeten vom Regiment der nicht die Hälfte Auslagen hat als wir; doch gibt er monatl(ich) wenigstens seine 6 fl.cm. aus u. wir haben wegen der Gleichheit bald dieß bald jenes anzuschaffen.

Übrigens küße u. grüße Sie vielmal samt meiner liebenswürdigen Mutter Brüder u. Geschwister nebst dem unglückl. Jozsi ⁵⁶. Und auch meinen Anverwandten bis an die äußerste Grenze wünsche ich Glück und Segen. Nun verbleibe ich mit Liebe u. alles Guthe. Ihr gehorsamer Sohn Pesth die 9-dik 7-ber 834 ⁵⁷.

Gál Sándor

Ich bitte herauf keine Antwort zu erfolgen laßen wenn auch doch Ungarisch –

Nun bitte ich Sie vielmal meine Bitte vöterlich anzuhören, und auf mein Ehrgefühl Rücksicht zu nehmen, den erbett. Schutz gütigst zu gewähren. Anders ist mein Loos, sonst bin ich höchst erbittert worauf mich mein hitziges Temperament antreibt, u. ein unglückliches Schicksal das End sage.

1.

Magyar fordításban:

Legdrágább Apámuram!

Elsősorban eleget szeretnék tenni az utolsó levelemben tett ígéretemnek, hogy egy kis leírást adjak Őfelsége, a császár morvaországi jelenlétéről, a Brünn melletti tucasi (?) nagy hadgyakorlaton, majd ennek befejezése után az Olmütz mellettiről is:

Őfelsége a császár szeptemberben jött Brünnbe és megtekintette ezt a, mint ismeretes, nagy hadgyakorlatot. A hadsereg 30 ezer emberből állt, ami régen tudvalevőleg vitathatatlanul nagy sereg volt, most azonban csak kis hadsereget tesz ki. Őfelsége nagyon szigorú volt, ugyanis a gyakorlóteret körülzáratta egy ezreddel, és ugyanott minden ezrednek az ő legmagasabb személye előtt kellett gyakorlatoznia; eközben egy tábornok, mint a császár jobb (...) ⁵⁸, állandóan az arcvonal mögött lovagolt körbe, és minden elkövetett hibát papírra

55 Három szó olvashatatlan.

56 Gál József, Gál Sándor féltestvére. Lásd: Demeter Lajos: Gál Sándor levelek. 1. sz. lábjegyzet.

57 A dátum hibás, mert a császár szeptember 23-án „elhagyta az erődöt”, és Brünnbe utazott, tehát a levelet 1834. november 7-én írhatta.

58 Egy szó olvashatatlan

vetett, így hát minden egyes ezred érdeme szerint részesült dicséretben vagy feddésben. Az összes közül a bánáti német határőrezred szerezte meg dicséretesen és méltányosan a babérkoszorút, melyet ugyan a rend és nyugalom kedvéért, mintegy művészies mozdulat után Őfelsége, a császár, csak a gyakorlótéren adott át írásban a törzstiszteknek, mire egyesek a fejüket vakarták. Ha követtek is el egyesek hibát, nem lehetett észrevenni, mivel rendkívüli csend volt, amihez a törzstisztek energiája járult hozzá leginkább. Hasonlóképpen a Würtemberg huszárezred(et is kitüntették) példás gyorsasága miatt, mivel ezek, mikor Őfelsége meggyújtotta a riasztópóznát (Allarmstange), villámgyorsan, öt percen belül harcrakészen állottak az alakulóvonalon (Formirungslinie); ezzel bizonyítva, hogy a gyorsaság kiváló díszje a csapatnak.

Nos, mindez befejeződött. Ezért Őfelsége, a császár pénteken, 834 szeptember 19-én, délután 2 órakor bevonult Olmützbe, a hadsereg részéről bármiféle tiszteletadás nélkül, mivel ezt ő megtiltotta. A nép ujjongva fogadta Vivát! És Éljen Ferenc és Karolina! (kiáltásokkal), a nép tolongása közepette és általa kísérve, vivátozás mellett, így vonult át a városon az érseki rezidenciáig.

Mi is szívből éljeneztük, mikor Őfelsége a Kadétok Háza közelében vonult el, 150 torokból hangzott fel a Vivát és éljen! Ferenc és Karolina! kiáltás. Másnap került sor a kivilágításra, vagyis a transzparensek felállítására és a város kivilágítására. A saját kadét lakótanyám elé, az egyik legszebb szokás szerint, egy 2 ½ öl magasságú lovagot (kolosszust) állítottunk; egy sast, a drágakövekkel kirakott korona mellé, amint a fellegek közt lebeg, amire 2000 lándzsa vetítette fényét – ez az épület középső részén volt. Mindkét szárnyépületen több koszorú és különböző figurák függtek körös-körül díszítmény gyanánt, melyeket gallyakból fontak. Amint mindez rendben volt, az udvaron felsorakozva vártuk Őfelségét, hogy legmagasabb személyének érkezésekor sorfalat álljunk. Éppen lejárt a felügyeleti szolgálatom mint a század szolgálatos hadapródja (als Inspectionirender Cadet... der Compagnie), az ügyeletes tiszthez mentem jelenteni, (mikor) hirtelen éles fényt láttam, a kapu elé szaladtam, és láttam, hogy ég a gally, erre tüzet kiáltottam, kioltani a szikrákat!, ami gyorsan meg is történt, és öt percen belül a kadétok el is oltották.

A néptömeg tátott szájjal nézte, mikor ezt észrevettem, anélkül, hogy egy ujjukat is mozdították volna, és azt hitték, ilyen erősnek kell lenni a megvilágításnak; csak az én észlelésem után mozdultak meg. Szerencsére a jobb szárnyon égett le (a díszítmény) és a szép feliratból (pedig) Soká éljen az ausztriai ház!, az „ausztria” égett le, úgy hogy ezt a feliratot teljesen le kellett szakítani, és a szimmetria kedvéért a bal szárnyról is azt, ami a jobbon leégett. Egy negyedórán belül elhaladt a császár, és mi a „Gott erhalte Franz d. Kaiser” népdal (sic!) hangos eléneklésével fogadtuk, zenekíséret mellett; így hát minden a legnagyobb rendben volt; mi is követtük Őfelségét, hogy a még létező többi transzparenst is megtekintsük. De vitathatatlanul a miénk volt a legszebb, annak ellenére, hogy a ház jobb szárnyán függő díszítmény, mint ismeretes, leégett.

Másnap Őfelsége megtekintette az összes kincstári épületet; így 12 óra felé Őfelsége, a császár és a császárné a Kadétok Házába (Cadetten Hause) jöttek, hogy azt a benne lévőekkel együtt megtekintsék; ezt (úgy tették, mint) abban az esetben, mintha senki sem várja Őfelségeiket a hálótermekben. Nos, amikor bejöttek az én hálószobámba, Őfelsége

a császárné ezt mondta: „maga egy magyar ficzól!”, feleltem „igenis, felséges királyné” – azután megkérdezte, hogy hívnak, hová való vagyok, és mi az apám. Mikor aztán egy másik szobába mentek át, a századparancsnokunk azt mondta Őfelségének, a császárnak: itt sok határőrkatona van; erre Őfelsége, a „Grenzer” szót legalább 10-szer elismételte, amint távolodtak a szobától; ez annak a jele, hogy kedvelte a határőröket.

Végül megnézte a nagy tűzgyakorlatot is, ahol nyomasztó hőségben álltunk helyt; és szeptember 23-án Őfelsége elhagyta az erődöt, és Brünnebe távozott, október 4-én valószínűleg megünnepelte a névnapját.

Mint tudják, most Pesten vagyok a nagybátyámnál, ami tudom, bizonyosan akaratok ellenére van; de el fogom mondani az okát, miért jöttem ide: először is 2 napig a kadétszázadban voltam, ahol nem sok szabadságot élveztem, ezért gondoltam, szabadságot veszek ki; másodsor, mint fiatalember egy kis szórakozásra számítottam, amiben csalatkozva, ezúttal minden szórakozástól megfosztattam, mert hiányzott a ...⁵⁹; végül amiatt, mert már régóta 18 forinttal tartozom a kapitány úrnak, és igazán szégyenlem, hogy ígéretem szerint nem tudom (azt) mihamarabb kiegyenlíteni. Ezért gondoltam Pestre jönni, hogy az adósságom lehetőleg kiegyenlítsem. Ez a Jankovich kapitány úr éppen Pestre ment, és volt olyan kegyes, hogy magával hozott, és az útiköltséget is ő maga állta. Ezért (...) ⁶⁰. Nos, kérem Önt, drága Apám, egyenlítse ki ezt a 18 forintot, hogy megszabadítson az adósságtól, és adja át saját szükségletemre az ígért 24 forint évi járadékot legalább ez év decemberéig, hogy adósság nélkül élhessek tovább, mert biztosítom, hogy ez számomra a legnagyobb kereszt, amit nem tudok leküzdeni. Tudom, hogy azt gondolja, hogy lehetetlen ennyi pénzt kiadni, (de) ez még nagyon kevés, mivel igazán takarékos vagyok, és csak azt szerzem be, amit a kapitány úr szükségesnek tart; egyesek évente 100 forint körül költenek. Ha vesszünk egy kadétot az ezredtől, annak fele annyi kiadása sincs, mint nekünk; de havonta legkevesebb 6 forintot költ, nekünk (pedig) az egyenlőség miatt, hol ezt, hol azt kell beszerezniük.

Egyébként sokszor csókolom, és üdvözlöm Önt, szeretetreméltó Anyámmal, fiú és lánytestvéreimmel együtt, valamint a szerencsétlen Józsit⁶¹ is. A távolabbi rokonoknak is kívánok szerencsét és áldást. Nos, maradok szeretettel, és minden jót, engedelmes fiuk

Pest 9dik, 7ber 834⁶²

Gál Sándor

Kérem, ne válaszoljanak, ha úgyis csak magyarul (írnak).

Nagyon kérem, hallgassa meg atyailag kérésemet, és legyen tisztelettel becsületérszemre, kegyesen megadva támogatását. Másként végeztem, (hogy) végsőkig elkeseredve, heves természetem által üzelve véget vetek boldogtalan sorsomnak.

⁵⁹ A pénzre gondolt.

⁶⁰ Három szó olvashatatlan.

⁶¹ Gál József, Gál Sándor féltestvére. Lásd: Demeter Lajos: *Gál Sándor levelek*. 1. sz. lábjegyzet.

⁶² Vö. 57. sz lábjegyzet

A levelet Boér Laura fordította, kinek ezúton mondok köszönetet.

2.

Édes Atyám!

Egyszersmind bátorkodom is, mivel a minapi tárgy fölött nékem atyai véleményét elhátározottan és komolyan kimondá, most annak bővebb fejtegetésébe – Atyám példáját nem követve – józanul ereszkedni, mert a tapasztalás tanít: hogy az érc hosszas súrlódás által hovatovább annál jobban fémlik; úgy nemkülönben, minden tárgy fölötti huzamosabb vitatkozás nagyobb világosságot fejt ki.

Méltatlan vádokra fakada ki Atyám, mert a bal információk szenvedélyes tengerébe mártá természetes tollát, halljunk tehát szót! – Előre kell botsátanom, hogy mivel egy erdélyi főhadvezetőség minden ajánlat és minden töllemi óhajítás nélkül, két nevezetes haditudományokban professzorrá nevezte ki, melyekben, – ilyent én már a világ is – csaknem szinte tökéletesen felelék máig meg; jogomnak látom – bárki ellen is legyen ez, bár Atyám is – szerény, de igazságos eszmémet és elveimet nyíltan kimondom.

Egy nem tudom ki, de nevezetes ember vala, azt mondá egykor, midőn sokaktól igazságtalanul megvádoltatva, körülvéve látta magát: „Üssetek, nem bánom, csak hallgassatok meg,” úgy én is éppen arra kérem azokat, kik bal irányt véve ellenem igazságtalan vádakra fakadtak.

Tehát, most a tárgyról: Jól tudhassa minden mívelt és tapasztalt nő és férfi, hogy a népben, úgy mint annak egyes tagjaiban, nem lehet bízni; ezt ha a világtörténeti hosszú, de bonyolódott sorát tekintjük, minden nemzetnél, minden felekezetnél, és minden körökben, még a legkisebbekben is, de sőt még a legőszintébb barátok között is, végre még anya és fiú között is föltaláljuk; de főképpen mondom, a míveletlen emberben nem lehet egy pillanatig is bizodalmat, titkot helyezettetni. Ezen böltséleti elvet mellőzve a jó anyám a női kíváncsiságtól elragadtatva, beszédbe ereszkedék azon szekeresemmel, aki engem legelőször Vásárhelyre lehoza, és oly tárgyakot, vagyis kérdéseket fejtegetett néki, amiről ő is, noha tudatlan, bámult. Ezen szekeres egykor ide lejönvén – talán jó humorban volt, – minden fölszólítás nélkül, önként a legkiáltóbb színekben kezdé festeni azon beszéd értelmét, amelyet anyám legjobban tudhat, ha valós – tudniillik – a folyt: vajon nem segítem-e én azon személyt, aki aránt én oly vonzalommal viseltetem? Tovább vajon nem valami mesterség-e az ami a szerelmet bennem oly elevenen tűzre lobbantá. – S több efélet – ezeket a szekeres nékem tulajdon szájával beszéli el, még azon hozzátétellel: hogy én, ha a nagyságos asszonynak szemébe is megmondom – már ilyen a pletyka – miféle dolog nyilvános útoni kivilágításába, csak mint fiú és anya, nem ereszkedhetünk. Kérdem most már teljes szerénységgel Atyámat: ily hallomány következtében, mely minden csöndömön és megelégedésemen kívül ragada az első s második pillanatban, vajon nem vala-e jogom vélekedésem ördögi színekbe öltöztetve kimondani? – Melynek hatás tűzsugárait Atyám (persze a hűség törvénye szerint) önszemélyére kívánná bocsátani; ennek következése a lönn, hogy Atyám is, mindent, amit csak az atyai bú és aggodalom első fölhevülésében fölölelheté, kitérá azokat, borzasztó színekkel fölruházva. Az úgy nem maradhat, amint Atyám – a múltat és jövőndöt talán nem tekintve, csak hirtelen – elhatározá, mert távul legyen töllem, hogy a családi köteléket szét kívánnám zúzni, és ez által a családi csöndöt, mint egy gyilkoló kézzel fölzavarni, mely minden józan törvénnyel szemközt ütközne;

csak a gyarló tényeket akarám borzasztó alakokban festeni, és az erény sík pályájára lán-
goló nyelvvel visszaszólitani, de ezt is csak közvetlen, négyszemközt, egy szilárd férfi
által, kit Atyámnak nevezek.

Tehát, Atyám, ne engedje magát férfi jellemzetéből kivetkeztetni, mert én nem úgy ér-
zek, amint képzelné, én minden érdemeit – ha némelykor ifjúi ábrándozásaimtól elcsá-
bítatva methaphizice másként álmodoztam is – józanul elősmérem. Tehát atyai átkát és
ránkorát méltóztat visszavenni, mert ezt a világ mívelt, de még kevés emberei nem helye-
selnék; a bor forr és megtisztul; az ember fölhevül valódi józan okosságából kikelve, s az
indulatok örvényébe merülve, kitör és vérszonnal bosszút áll; de az idő a gyarló szívben
mélyen bevésített bosszút lassan kitörli, az indulatok leszállnak, valamint a zivatarok, me-
lyek némelykor, mint az egész világot elvesztenék, fenyítenek, a vér csöndösödik és halkan
czirkál, és az ember hideg vérral ott áll, ahová őt a feszületlen természet minden elfo-
gultság nélkül letelepíté. Kövessük tehát mi is ezen józan és okos logikai egymásutánként
és szálljunk mű is a természet szép körébe vissza. Megmondom a módot is, miképpen: én
anyámra ránkort nem tartottam, s nem is tartok, csak kíváncsiságából származott, talán ár-
tatlan czélből kifejezett kérdései és beszédjei ellen, mondom ki vélekedésem. Ha óhajtják,
hogy a csönd köztünk megcsontosuljon, vagyis honosuljon, kérem tényeim fölött ne ör-
ködjének, a gyereki éveket keresztül úsztam, most már engedjenek szabadon haladni – sui
juris vagyok – tehát minden családi hatáskörön kívül, csupán elhivattatásom törvényeitől
függve, én felelek minderről, mert bőrömben áll, 400 pajkos ifjúnak a nevelésében irányt
jelelek ki – azt hiszem, hogy kápás leszek magamnak utat választani. Részezes és kártyás
nem vagyok, tehát bukásom, melyet atyám oly szívesen jövendő, egyéb nem szülheti, mint
vagy eszemből való tökéletes kipusztulásom, vagy a politika korlátain néha túlható szabad
elveim – ez egyik se alantasság – ezért kész vagyok a kárörülő világ óhajtása szerint min-
dég szembeszállni a sors dühével, már úgyis megszoktam lenni, a jövendő megtanít.

Majd, ha atyám egy helyeslő válasszal ellát, akkor meg fogok mindent bővebben fejteni,
most egyelőre csak azt mondom, hogy azon szándékomban, melyek megvalósulásától oly
sokat akarnak visszatartóztatni – én csak a természet, a tiszta lelkiösméret és a józan okos-
ság törvényét fogom kosmopoliticze követni (bár ezen egy tárgyba cselekedhetem függet-
lenül, úgyis az ember hosszú életén keresztül szinte mindenben valami hatalomtól függni
szokott), tehát e részben nincs erő, nincs mód, ami ellentálljon, ha minnyár mostoni fényes
állásom koczkaztatásával lenne is összekötve, én az erény tűzpontja körül forgó szándé-
komról föl nem mondok – egy évtized, és odajön, ahol tettem, a mívelt világ helyeslendi,
tehát csak félre minden okoskodással, mert mind borsó a falra.

Atyámnak már vélekedését hallottam egykor, midőn az indulatok egy szóvita közt a leg-
felsőbb fokra valának feszítve, ekkor szándékommal meg vala egyezve, tehát bízom, hogy
mint tapasztalt, koros férfi inconvencziát nem fog elárulni, és őszintén megegyezek,
csak annak idejiben a dolgot azokkal kell megösmertetni, akik jelenleg a józan okoskodást
megtagadják – tudniillik azon körülményekre nézt, melyek ingem hidegvérrel vezettek és
vezetni fognak szándékom valósítására.

Ha kell, duffla Cautio és egy csöndös, nagyra nem vágyó, minden gazdasszonyi tudo-
mányokkal fölruházott személy a jelszó, s ha nem valósul az intrigáns lehető aláírások

miatt hadipályámon szándékom, a leköszönés is nem tenne szerencsétlenné, mert lenne mód gond nélkül élni bárhol is, de Csíkban sohasem, ha még ezentúl is annyi ellenzőkre tanálok.

Vagyok és maradok hő tisztelettel
K(ézd)I(Vás(árhely): Január 18án
844

Őszinte fia
Gál Sándor
hadnagy

3.

Atyám édes!

Megtagadván és megvetvén még azon nemzetek törvényét is – hol a legnagyobb zsarnokság uralkodik – leveletem, mely az alaptalan vádak és rágalmak ellent a legszerényebb védelmi nyilatkozatokat foglalja magába, nem bontá föl, mert elfelejtkezék azon törvényről, melyet a józan okosság szül, hogy a legnagyobb bűnöst is minekelőtte a kárhozatot elhatározó ítélete kimondatnék, meg kell hallgatni; de sajnos! mert a szenvedélyek tengere minden emberi jókat kitöröle, vagy talán félelem vala az, ami a fölbontást nem engedé, – félelem pedig csak ott létez, ahol nincs nyugodt lelkiösméret; egyébaránt egy ily jellemzet, ha a félelem bélyegét hordozza magán, nem illő egy férfihoz, ki katonának és tapasztaltnak véli magát. Én részemről hidegvérrel s szokott lelki csenddel olvasám kétszer is meg azon sorokat, melyek a legborzasztóbb és legferdebb rágalmakat tárgyazzák, melyre csak az az észrevételem általánosan, hogyha egy isten létez, annak fejére, ki ördögi indulattal oly égbekiáltó rágalmakat fejte ki, az örök kárhozat védhetetlen bekövetkezik.

Továbbá atyám, hogy lehet oly következetlen feltételeiben; egyik szavával azt tetszik nyilatkozni, hogy se boldogságom, se boldogtalanságomra segédkezet soha nem nyújt – másszóval pedig – a kitörölhetetlen becsület öngyilkosi módon megrovó temondák után tékozlónak kíván hírelni, és attól, amit nem adott megfosztani; – valjon micsoda tántorítá el, és micsoda muszkatörvény jogosítá arra, hogy tőlem írást kér, miszerint lekötelezem magam, hogy adósságom jószágát ne terheljék meg, valjon nem nékem volna-e jogom ily módon bánni – mire talán több okom van – a tékozlást valjon ki tudná bebizonyítani – szeretnék egy oly emberrel találkozni – nemhogy jószágot adnék el, hanem azértis, minden esztendőben megmutatom, a gaz világ dacára 100 forint árát váltani fogok.

Csekméné mondott volt nékem valamit arról midőn bálba valék, hogy azt hallotta volna, hogy a jószágom eladtam – akkor számba se vevém, csak pletykabeszédnek tartám, most pediglen látom, hogy valónak tartják – azért most írok a törvénynek, hogy szolítottassék föl a főtanítóné asszony a bebizonyításra – ellenben pediglen a rágalmazásért illő satisfactiót kérek.

Nem bánom, próbáljanak el mindent, ha a lelkiösméret engedi, én készen vagyok mindenkiel hidegvérüleg bárhol is szembeszállni, sőt még annál erősebbnek érzem magam, mentől több ellenséggel kell találkoznom – mindentől megfoszthat az elfajult világ – (kit ha bírnám fölkarolnám és őrzöngve a mindent elnyelő tátongó örvénybe zúznám) –, de eszemtől s tudományomtól nem, ezt biztoson el merem mondani. Csak próbáljon valaki rajtam valami méltatlanságot elkövetni, mert tollam, amíg csak egy szikra lélek él bennem, nem szün meg minden erántami jogtalanságot és törvényteleniséget a legelevenebb színekben festeni, hogy megtanuljon zsarnok és elnyomott, miképpen van az embernek

egy mezeje, ha ész létez, hol vigasztalást tanálni – t.i. minekutána a kárörülő világ méltalan tettei ellen igazságos véleményét kimondotta – nyugton a sírba szállni.

Ami pediglen a vonzalmam, egy, ha nem királyi és mágnási, de mégis az igaz, becsületes agyban született személy aránt illeti, erre csak azt nyilvánítom –, hogy ezen vonzalmat a természet hatalma szülte, tehát emberi hatalom nem, tsak a halál képes azt szét szakítani – és megmutatom, hogy létez egy erő a férfiban, amit semmi sem tud legyőzni – bármi áldozatokra legyen is ő kitéve – ez az úgy nevezet rendíthetetlen állandóság – s csak föl-fuvalkodott, – büszke nagyravagyás – amely Csíkban typusként, fájdalom – még a 19-ik században is uralkodik – ellenzi, – kosmopolitai jellemi vonásom – mert a tökéletes felvilágosodás hiánya miatt – s a feszesség homájljától be borítva – elfelejtkeznek az emberi méltóságról és a józan okosságról s megtagadtak mindent amit a természet böltsön törvényül kiszaba, – az ily sajnos körülmény élő tanuja a miveletlenségnek, a tudatlanságnak, és annak, hogy nem vették figyelemre az élet sorsát – nem az emberek honnani származatát – nemzetek kifejlődését és azon elveket, melyeken a köztársaságok boldogságai alapultak – s több féléket, – de nem azt is, kik voltak – most mik – és kik lesznek. – Hanem tenni a világ emberei – (csak Csíkot értem jelenleg a világ alatt) – gyengék és szenvedélyesek – nincsenek azon a fokozatán a kifejlettségnek ahol mások. Azért, ha meg kell lenni, egy oljan elvnek, melyet csak a fölvilágosodás és értelmesség fokán a világon legfennebb álló nemzetek: Észak-Amerika, Anglia s a többi gyakorolnak – kész vagyok áldozatja lenni – de amint mondám, – nem némán, – mert midőn egy oly áldozatot kell tenni, azonnal egy, a hamis világot legázoló eszme tengert árasztak ki világszerte.

Ami pediglen a kedves neje általi nyilatkozatot az atyagyilkolásról és szétzúzásról érdeklí, – erre csak józanul azt kell megjegyeznem: sajnálom, hogy egy koros Cs.k. főhadnagyné, ki oly míveltnék és nagy születésűnek képz(el)i magát, annyit magyarul nem tud, vagyis annyi fölfigó tehetséggel nem bír, hogy 4-5 szónak hű tolmácsa légyen, egyébaránt, amint látom, a női indulatosság elcsábítván arra bírta, hogy szavaim, melyek a valódi férfierényt fejezik ki, oly alakba öntette, melyek atyámba a szenvedélye anyagát meggyújtva alaptalan rágalmi lángokra lobbantják. (Legalább megint tanultam egy életi szabályt, azaz olyan emberekkel, vagy nőekkel, kiknek értelmök szűk korlátok közt állanak, mély eszméleteket ne közölj, mert balul értvén, kárt hoznak a fejedre.)

Megösmertem már itten az erántomi közvéleményt, főképpen pedig az ifjúság bizodalalmát, mely garantiája fáradhatatlanul kifejtett erényes munkáimnak és beszédeimnek, mert mindég a míveltség s ebből származó boldogsága nemzetünknek lebege előttem, s azért szüntelen is elveim s rendelkezéseim a nevelés legjelesebb forrásaiból merítem s merítendem. Ha ez igaz, mit már több részrehajlatlan, mívelt emberek mondának el rólam, kérdem, vajon azon valaki vesztemet vagyis bukásomat kívánja alattomoson, a rágalmak kínálásait keresztüljárva eszközteni, nem lenne-e öngyilkosa katonáskodó nemzetünk fejlődésének, mely most első zsengejében képződik ki? (Vajon nem azon gyermeket gyilkolná-e meg, amely még nem született meg?) Azért kérem azon valakit, ne nyújtsa ki szentségtörő kezeit oda, ahol nem tudja micsoda kárt okoz, nehogy majd, midőn az egész nemzet átka kezdi kísérni, megbánja botor lépését; én részemről eztet, amit most 4 szem közt elmondok, ha tovább háborgatnak, nyilván ki is mondok, s még a halál padján is bor-

zasztó hangon elzengem, ha méltatlanságot követnek el rajtam. Atyám érdemeit fessegeti és szemrehányásokat téveszen – itt van, kikértem, ide zárom azon fegyvert, amivel én minden jogtalant megtámadásom ellent védni fogom magam – aztot pediglen nem hinném, hogy valaki megsemmisíteni tudná, és a négy főhivatalt viselőt compromittálná – s ha kell minden munkáimot, melyek több mint 60 árkusból állók, s az intézet előmozdítására készültek – Couvert alá teszem és beküldöm oda, ahová illik, hogy ítéljék meg, valjon egy tékozlásnak indult ifjú kápás-e oly orjási munkát 5 hónap alatt, amellet, hogy tanít és minden hivatali kötelességeit pontosan végbevitte, elkészíteni? Most is minden ember bámul fáradhatatlan munkásságomon, csak az irigyek mondanak ferdén róllam alattomoson, mert nem tartozom azon naplopók sorába – akik a rangot és a napokat számítják, mikor jön a fizetés napja –, hanem dolgozom szüntelen, mert tudom, hogy használók a serdülő ifjúságnak, s ezáltal nemzetemnek, – amitől atyám ki akar zárni. Kérem most, valjon ki van a 30 esztendeig szolgáltak közt is a 3 székely ezredben, aki annyi érdemekkel tud dicsekedni, valjon nem érdemtettem meg a hadnagyságot, mi ma se volnék, ha egykor az atyám tanítását követtem volna; – (akkor midőn Gédeonnal szembeszállék)⁶³ – én azt hiszem, ha isten és igazság létezik, hogy érdemeim, melyeket a rengetegekbéli véres verejétkkel, lelki és testi erő kitűnő használatával szerzettem – egy ártatlan szerelmi kaland – azért, hogy azon személyeket, akiket nékem prokuráltak, nőül nem veszem – ki nem töröl.

Valjon mily törvény akadhat belém, mikor Concoubinát nem tartok – tudva, hogy csupán az irigység és a balítélet kárhóztassa azon személyt, kit én 6 esztendőtől fogva szemem tartottam, tudom azt is, hogy mivel nem Nagyságos, nagyravágyási családba harapok, kárhóztatnak engem, de nem gondolják meg, hogy a kereskedőt minden mívelt nemzetnél erőst pártolják és becsülik, mert átlássák, hogy az hoz jóllétet a hazába, tsak Csikban véllekednek oly balgatagul.

Jóskának a leveleit ide zárom, hadd lássa Atyám, miképpen ő ma is bizodalmat helyezett bennem, amibe nem is csalatkozik meg, mert megteszek mindent, ami tehetségemben áll.

Eleket⁶⁴ pediglen, legyen azon meggyőződve, mindig a legszelídebbül fogom kormányozni, és kormányoztatni – most nem tudom, mi okból, bizonyoson hazunna kapta a parantsot, lemondott a kosztról nállam – nem bánom, én nem erőltetem – töllem bizonyoson méltatlanságot nem fog soha szenvedni, – bosszút nem állok soha egy ártatlanon.

Hogy Lillához a bálba nem szólottam, oka az, mivel ő is segített ellenem áskálódni. Ami pediglen az ördögi praktikát illeti – csalódnak – és elfelejtkeznek a vallásról tökéletesen, el minden józan okosságról, csak ott állanak, ahol a vak nép, mely a rémképeket imádjá. Majd eljön az idő, hol számot vetek Csík homályban fetrengő embereivel, most csak azt mondom, hogy rosszul számoltak.

Sepsi Szentgyörgyön valék tegnapelőtt – elbeszéltem a főtiszt Úrnak notáriusa jelenlétében viszonyaimat – azzal vigasztalának, hogy maradjak jelenni munkási pályámon, mert eljön az idő, hol az oly szellemű emberekre, mint én vagyok, még nagy szükség leend a hazába; - s legyek arról meggyőződve, hogy mentől szorgalmasabb és nevezetesebb vala-

63 Joseph Gedeon (1789–1859). cs. kir. altábornagy.

64 Gál József és Gál Elek, Gál Sándor féltestvérei. Lásd Demeter Lajos: *Gál Sándor levelek* 1. és 13. számú lábjegyzeteit.

ki, annál több ellenségekre tanál, mert szenvedély, irigység és balítélet uralkodik a jelenni világban. Ez igaz, mert ha a világtörténet hosszú sorát keresztülvizsgáljuk, fölтанáljuk azt, hogy egy bölts Salamontól fogva minden korszakon keresztül élt jeles emberek – ma egy Thiers, Pöllnitz, Szetheni (!) s Kossuthig le, nintsen egy is, ki nem rágalmaztatott, s nem ért volna napokat, hol hála s tisztelet helyébe, a legcsúfosabb vádakkal (ne) támadtatott (volna) meg – mi itt a nagy dolgokról és a világ nagy embereiről való, az rajtam is, mint csak egy csekély személyen, egy kis körben tökéletesen valósul, – de én látom azoknak tetteit és legyőzhetetlen lelkierőket, azért nem is csüggedek el, sőt még jobban fölfeszítem az ész húrjait, s meglátom, ki tud engem sírba dönteni – testem igen, de lelkem nem, – mert élő betűkkel írok föl mindent, ami megérdemli – már tessék választani – én mindent, amit a természet törvénye sugalla, kimondék nyíltan, csak arra kérem, ha nyughatatlanságot nem akar szerezni magának, engem minden hatáskörén kívül hagyni, mert el tudok én szabadon is menni oda, ahová eszem s tudományom vezet. Szünjön meg ezennel minden tollharc, mert nem találunk együtt, én a divatvilág tollhőse, Atyám pedig a természet embere, kit minden tziel megindít, s menyen anélkül, hogy tudná hova – vagyok, és maradok tántoríthatatlan, őszinte fia.

Kvásárhely 24ik február 844

Sándor

Hozzám küldött lángoló szenvedéllyel, lángoló rágalmakat kifejtő, lángharaggal teljes levelét, a tűzlangnak martalékul adám.

4.

...majd ha a 200 ezeret kiállítottuk, máskép fog menni; annak kiállítása tervezetével is el vagyok foglalva, és sokat kell némely Urakkal vesződnöm, míg elveimet elismérik. A hadügyminiszter igen erőst ragaszkodik a régi rendszerhez, és az nékem nem tetszik, mert úgy későre fogunk haladni, és azon igazság, amit én szoktam fejtegetni, nem fejlődhet oly hirtelen ki, midőn hatalmas gátok gördítettnek elébe – de semmi, mégis győz az igazság.

Az illetett személynek mondd meg, hogy hozzám levelet ne merészeljen többet küldeni, aki becsülete akarta bepiszkítani. Édesapámék is nem tették meg, azt amit ígértek, én ti. azt hagytam hátra, hogy törvényesen látják el a dolgot, és ne engedjék, hogy azon személy tovább bosszantson engem. Vagy azt akarják atyámék, hogy idegenre bízam az ügyet – sajnos, ma senkire se lehet semmit bízni. Én már több rendben kimondottam kereken, hogy a gyerektartást elintézem, és azon személynek is adok időnkint valamit, tehetségem szerint, csak ne vándoroljon azon ártatlan gyerekekkel tovább.

Jövő hónap végén, ha megtudom, hogy rokonai közt megállapodott és nem vándorol ott, hol csak csalják és a gyerek részit elköltetik, 100 forintot be fogok küldeni, különben nem – mondd meg néki, és édes Apáméknak, hogy tovább ne halasszák a dolgot, vegyék át a gyereket, és én mindenről rendelkezem. Válaszolj nékem rögtön, és írd meg, hogy állanak a dolgok; – könyveimmel mi történt?, én rendelkeztem, hogy legalább minden falu egy ingyen példányt (kapjon), azon Szabályzat, melyet az országos nemzetörsegi tanács adott

ki, itt nem létemkor – nagyon megtámadtatott, mégis mindenütt az enyimet használják, megmondottam volt az illető uraknak, hogy bízzanak mindent rám, de nem tették, és most lássák. B. Pali(nak) mondd meg, hogy néhány percet áldozzon és válaszoljon.

Holnapra nagy ünnepélyt rendeztem a zászlófelszentelés végett, tervemet éppen most lithografirozzák – a Buda-pesti német polgárokat bezzeg felzaklatám, 12 ezeret néhány-szor kifáraszték a Vérmezőn, holnap újra megtörténik – csak lóra van nagy szükségem, bár érkeznének már a (...)⁶⁵ és a mit Gabrianitól⁶⁶ megalkudtam.

Isten veled, tisztelettel
Gál Sándor



A szemerjai ütközet, 1849. július 23. Gál Sándor győztes, azonban utolsó háromszéki csatája. Illusztráció Hermann Róbert: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete (Korona Kiadó, Budapest, 2001) című könyvéből

⁶⁵ Egy szó olvashatatlan.

⁶⁶ Feltehetően Gabriani Józsefről lehet szó, aki 1822-ben Kézdivásárhelyen született. Olasz származású apja gyógyszerész. A nagyenyedi kollégiumban végzett. 1840-től hadfi, 1843-tól hadnagy a 11. Székely huszárezredben. 1848 júniusától ezrede egyik osztályával részt vett a délvidéki harcokban. Novembertől főhadnagy. 1849 januárjától alakulatával Erdélyben harcolt. Februártól alszázados, március 21-i kinevezéssel, április 9-től főszázados. Május 1-jén a 3. osztályú érdemjellel tüntették ki. A nyári hadjárat idején a brassói, majd a székelyföldi hadosztály kötelékében harcolt. Zsibónál tette le a fegyvert. Aradon megfosztották rangjától, de később rehabilitálták, és visszavették a császári hadseregbe. 1882-ben *zsegyei* előnévvel nemességet nyert. Altábornagyként halt meg Bécsben 1895. május 1-jén.

